

PROTAGONISTES

La nostra 'llista de Schindler'

• Un llibre de la historiadora Assumpta Montellà descobreix tots els detalls de la maternitat d'Elna, un centre que va funcionar entre 1939 i 1944

• L'actuació de l'infermera suïssa Elisabeth Eidenbenz va permetre la salvació de 597 nens, alguns d'ells fills de mares empordaneses que havien emprès l'exili

JOSEP M. BERNILS

Una de les històries més humanes de la Guerra Civil espanyola, pràcticament desconeguda fins fa poc temps, es va produir a pocs quilòmetres de Figueres, a la ciutat rossellonesa d'Elna, un cop acabat el conflicte bèl·lic. Una infermera suïssa, Elisabeth Eidenbenz, va salvar d'una mort segura 597 nadons de l'exili republicà, alguns d'ells fills de mares empordaneses.

La historiadora Assumpta Montellà ha estat l'encarregada de plasmar aquesta història en un llibre, després que l'estiu passat en publicàs un reportatge a la revista *Sàpiens* i el tema sigui l'eix central de la seva tesina. Tot plegat va començar fa quatre anys, quan a Elna es va realitzar una exposició de fotografies d'aquella maternitat, que va funcionar entre 1939 i 1944 i que estava ubicada en un edifici singular que està situat a l'entrada de la població, popularment era conegut com "el castell".

L'exposició va tenir el seu ressò a la premsa francesa i fins i tot l'escriptor nord-català Pere Verdager en va fer un escrit al diari *Avui*. Aquest text va ser llegit per l'aleshores regidora figuerenca Maryse Olivé, consellera comarcal de Relacions Transfrontereres, la qual es va interessar per portar la mostra a la seu del Consell, on va romandre exposada el mes de març del 2003. Paral·lelament, la incipient història de la maternitat - encara s'ignorava l'abast real de l'acció de la infermera suïssa - arribava a oïdes de la historiadora barcelonina Assumpta Montellà, molt interessada en temes relacionats amb l'exili català.

Precisament el testimoni d'una mare figuerenca que resideix actualment a

Elisabeth Eidenbenz a la maternitat, en un foto dels anys 40, i la historiadora Assumpta Montellà i Maryse Olivé en l'acte de presentació del llibre sobre aquest centre

Els camps de concentració habitats al Rosselló per acollir els refugiats de la Guerra Civil es trobaven en pèssimes condicions

Portbou, Mercè Domènech, que havia parit el seu fill a Elna, va començar a desvetllar l'abast de la història. Aquesta dona va explicar que mentre, l'any 1939, vivien en unes condicions penoses en els camps de refugiats republicans que les autoritats franceses havien habilitat a Sant Cebrià de Rosselló, Argelers i Ribesaltes, va veure que "hi havia una mare que no tenia llet i el nen plorava de gana dia i nit. Quan es rendia de tant plorar, s'adormia i ella l'escalfava amb el seu cos. Les mantes que tenien encara estaven xopes d'aquells dies tan dolents de febrer. Quan sortia el sol, enterrava el nadó a la sorra fins deixar-li fora només el caparró". Continua explicant que "la sorra li feia de manta, però al cap d'uns dies el nen es va morir de fred i de gana. Jo estava embarassada i només de pensar que el meu fill naixeria en aquell infern ja em desesperava".

Afortunadament, va aparèixer un àngel.

Es tractava d'Elisabeth Eidenbenz, que formava part dels moviments socials suïssos, cristians, que estaven relacionats amb el Servei Civil Internacional que de forma coordinada amb la Creu Roja havien intervingut en diverses accions d'auxili durant la Guerra Civil espanyola. A les seves orelles va arribar la crítica situació dels refugiats en els camps de concentració del Rosselló, però la situació era insostenible en el cas de les embarassades i les mares amb nadons.

Dotada d'una gran acció emprenedora, la infermera va muntar la maternitat en un edifici singular d'Elna, el castell d'en Bardou, que havia estat propietat de la família del creador del conegut paper de fumar que duu el mateix nom. L'immoble estava força malmès a causa de l'abandonament que havia patit durant anys. Tenia el sostre de les tres plantes enfonsat. Va aconseguir 30.000 francs suïssos per arranjar l'immoble i dotar-lo del material sanitari suficient per a convertir-lo en una maternitat. També va aconseguir de les autoritats dels camps de concentració el permís corresponent per acollir durant uns mesos les dones embarassades i els nadons una vegada havien donat a llum. Tot plegat era un bri d'esperança enmig del caos.

Presentació del llibre

Aquesta història ha donat peu a la publicació del llibre *La maternitat d'Elna*, en el qual Assumpta Montellà descobreix, d'una forma apassionada, diverses històries de mares exiliades que hi van donar a llum, algunes de les quals són empordaneses. En total es va salvar la vida a 597 infants, 200 dels quals han pogut ser identificats en vida en aquests

Fins fa poc els francesos només havien recordat la maternitat per l'acollida de nens de mares jueves refugiades durant la Guerra Mundial

moments. Es tracta de persones que tenen entre 60 i 65 anys i que actualment es troben despanyes arreu del món. La relació de totes elles ha estat considerada com la nostra 'llista de Schindler', tot recordant l'industrial alemany que durant la Segona Guerra Mundial va salvar de la mort a milers de jueus.

La presentació d'aquest llibre es va fer dijous passat a Figueres, en un acte celebrat a la seu del Consell Comarcal. Maryse Olivé, que va ser l'encarregada de fer la presentació, no es va estar d'elogiar la tasca d'investigació duta a terme per l'autora del volum, Assumpta Montellà, la qual, amb una tenacitat extraordinària, va intuir que al darrera d'aquella maternitat hi havia nombrosos nadons espanyols i catalans, tota vegada que a França el ressò de l'acció s'havia pràcticament limitat a parlar de refugiats jueus durant la Segona Guerra Mundial. (Passa a la pàgina següent)

• Elisabet Eindenbenz va accedir a explicar la història d'Elna perquè "em queda poc temps"

(Ve de la pàgina anterior)

Val a dir que les instal·lacions van ser clausurades per la Gestapo, l'any 1944, a les acaballes del conflicte bèl·lic i quan els alemanys havien ocupat tot el territori del país veí.

Montellà va explicar que quan Mercè Domènech, en una trobada d'exiliats a Cervera, "em va començar a explicar els seus records de la maternitat, em parlava d'una infermera coneguda com a Isabel. Els fets em van emocionar especialment i fins i tot em va ensenyar una imatge de l'edifici. Aquell mateix dia vaig anar-lo a veure des de l'exterior. Estava exactament igual de com l'havia vist en aquella imatge de 60 anys enrere. Paral·lelament vaig conèixer l'exposició de fotografies d'Elna, on es parlava d'una maternitat que havia acollit nens de mares jueves i que dirigia una tal Elisabeth Eindenbenz. Furgant una mica vaig tenir clar que una i altra eren la mateixa persona".

Tirar del fil, i anar al registre civil d'Elna on s'hi va passar tota una nit mirant llibres i recollint dades, "de seguida vaig veure que estava davant d'una història amb majúscula, on les persones humanes eren les protagonistes anònimes. I resultava que entre els nadons que havien vist la llum en aquelles instal·lacions la majoria duïen noms catalans o espanyols. Només una minoria eren jueus".

Al final va poder localitzar mitja dotzena de mares vives, que havien passat per la maternitat, i ha localitzat, fins ara, el parador de 203 nadons dels 597 que ha identificat com a espanyols o catalans. La història la va emocionar i ha estat la seva passió durant els darrers dos anys. I encara cueja, perquè amb la publicació del llibre li van arribant noves dades.

Conèixer l'Elisabeth

El punt culminat de tot plegat es va produir quan va saber que Elisabeth Eindenbenz encara era viva i la va conèixer personalment a Viena, on encara resideix. Ella em va dir, per carta, que "no havia fet res d'excèpcional, però creia que la gent havia de saber la història i va acceptar rebre'm". Durant tres dies Assumpta Montellà va estar coneixent de primer mà noves històries sobre la maternitat, ja que la seva creadora disposa d'un arxiu amb les fotografies i els noms de tots els nadons, entre altres dades. Té més de 800 fotos guardades.

Li va dir que "necessito explicar la història i em queda poc temps". Li va exigir a la historiadora que en aquell tema "no hi hagués cap manipulació política, econòmica ni sentimental. La història és de tots". I així ho ha fet la historiadora. La Generalitat li va retre un primer homenatge el passat 16 de desembre, coincidint amb la inauguració de l'exposició d'imatges de la maternitat al Palau Robert de Barcelona. Amb vista al 2007 està previst que se li lliuri la Creu de Sant Jordi.

Montellà va formular unes consideracions finals sobre la necessitat de recuperar la memòria històrica. "El silenci vergonyós de la transició ha fet molt de mal. Ara que encara hi som a temps, cal explicar, escriure i analitzar tot allò que fa referència a uns anys encara foscos de la nostra història", assenyala. D'altra banda la historiadora va reconèixer que el testimoni d'Eindenbenz "m'ha fet tornar a creure en les persones".

REDACCIÓ / ACN

La Generalitat aprovarà en les pròximes setmanes l'avantprojecte de llei de creació del Memorial Democràtic, que serà la primera institució de recuperació de la memòria històrica de l'estat. Aquest organisme desplegarà les polítiques del Govern adreçades a la recuperació, commemoració i foment de la memòria històrica. L'Executiu espera que la llei per crear el Memorial Democràtic es pugui aprovar al Parlament pels volts de l'estiu perquè pugui començar a funcionar totalment al 2007.

El Departament de Relacions Institucionals i Participació ja té enllestit l'avantprojecte de llei per crear aquesta nova institució i està previst que es pugui aprovar en les pròximes setmanes. A partir d'ara començarà un període, d'aproximadament un mes, d'informació pública, per tal que a mitjan de febrer es pugui aprovar al Govern. Saura preveu que la tramitació al Parlament pugui acabar pels volts del 2006 perquè al 2007 estigui ja plenament operatiu.

Aquest nou organisme serà l'eina de l'Executiu per fomentar el coneixement de la repressió de la dictadura, de l'exili i de la deportació, dels valors i accions de l'antifranquisme i de les tradicions de la cultura democràtica. L'objectiu, de fet, és recuperar la memòria democràtica i difondre a les generacions presents i futures el coneixement dels fonaments del sistema de llibertats de què gaudeix la societat.

El treball d'una comissió

L'avantprojecte presentat neix després del treball de la Comissió Assessoradora per al Memorial, que es va crear el passat mes de juny i que ha estat presidida per l'historiador Borja de Riquer. Aquesta comissió ha elaborat una proposta sobre els criteris per a la creació del Memorial i ha estudiat diferents propostes existents en altres països per a la recuperació de la memòria històrica. Borja de Riquer, però, ha manifestat que hi ha "models molt diversos" i que el català serà "molt propi".

L'historiador ha assegurat que des de la transició hi ha hagut una "sorprenent inexistència de polítiques públiques de memòria de l'antifranquisme", tot i reconèixer "accions puntuals" sense "una estratègia coherent". Borja de Riquer ha remarcat "l'obligació cívica" d'un país democràtic de recordar i difondre la tasca dels lluitadors per la democràcia. Així, l'historiador ha insistit en el fet que la Generalitat "té el dret i l'obligació d'impulsar aquesta política", ja que "Catalunya té un deure amb el passat" perquè "no s'ha fet prou per dignificar les víctimes i recordar-les".

Per la seva banda, el conseller Saura,

La Generalitat té a punt la creació d'un organisme per fomentar el coneixement de l'exili, la repressió de la dictadura i l'antifranquisme

que ha parlat de 'deute', ha remarcat que aquest és el primer avantprojecte de llei d'aquestes característiques a l'estat espanyol, tot i que hi ha molts projectes d'aquestes característiques a molts països. De fet, el Memorial Democràtic que crearà per llei la Generalitat serà la primera institució d'aquestes característiques a l'estat. El conseller ha volgut deixar clar que el Memorial Democràtic no neix per substituir les tasques que s'han fet i es fan des de la societat civil, a través d'entitats i associacions. Per contra, ha assegurat que es tracta d'un "foment i impuls millor" d'aquestes polítiques.

Les funcions del Memorial Democràtic passen per ser un centre estable de commemoració, conservació, difusió, formació, assessorament i participació de la societat en el coneixement de la repressió franquista, la deportació i les arrels antifranquistes del sistema de valors de la democràcia; la recerca d'informació sobre els elements personals, materials i documentals que nodreixen els referents de la lluita per la recuperació de les llibertats públiques; el foment de la recerca sobre la memòria democràtica i la difusió social del patrimoni que en forma part; la commemoració, formació i assessorament, així com la col·laboració amb entitats i la formulació de propostes de polítiques públiques de recuperació, conservació i foment de tots els elements i factors que integren i configuren la memòria democràtica.

Saura també ha explicat que el Memorial haurà de tenir un fons d'informació format per bases de dades, un banc de dades audiovisuals, un inventari d'elements i llocs significatius de les lluites democràtiques, així com

una biblioteca especialitzada. També es preveu l'impuls de programes de conservació *in situ*, per exemple, amb la localització i senyalització de llocs emblemàtics de la guerra civil, la repressió franquista i la lluita antifranquista.

Saura ha dit que "cal que hi hagi un lloc on pugui anar per saber quina documentació hi ha a tot Catalunya sobre això". Per això, ha dit que és important que hi hagi un "lloc de referència" per poder saber on hi ha documentació. El conseller també ha remarcat que no es tracta del memorial "d'un bàndol" de la Guerra Civil, sinó "de reconeixement de les lluites per la democràcia".

El conseller ha explicat que en aquests moments no s'ha fet una estimació pressupostària i que encara no hi ha cap projecte sobre l'ubicació del Memorial Democràtic. Tampoc no s'ha plantejat cap nom per ser-ne el director. A més, l'avantprojecte preveu una junta de govern, on hi haurà representants de diversos departaments, a més d'experts, la creació d'un consell assessor, format per experts en la matèria, i un altre consell de participació per a les entitats que ara mateix impulsen polítiques de recuperació de la memòria històrica.

Tot i que l'avantprojecte s'ha presentat avui, el Govern ja ha impulsat, durant l'any 2005, alguns actes a través del Programa per a la Creació del Memorial Democràtic. Entre aquests, cal destacar els actes commemoratius celebrats a Ravensbrück i Mauthausen amb motiu del 60è aniversari de l'alliberament dels camps de concentració i d'extermini nazis, l'homenatge als deportats i deportades als camps nazis o la primera convocatòria de subvencions per a projectes de recuperació de la memòria històrica.

L'historiador Borja de Riquer i el conseller de Relacions Institucionals, Joan Saura